

Inventarisatieperikelen

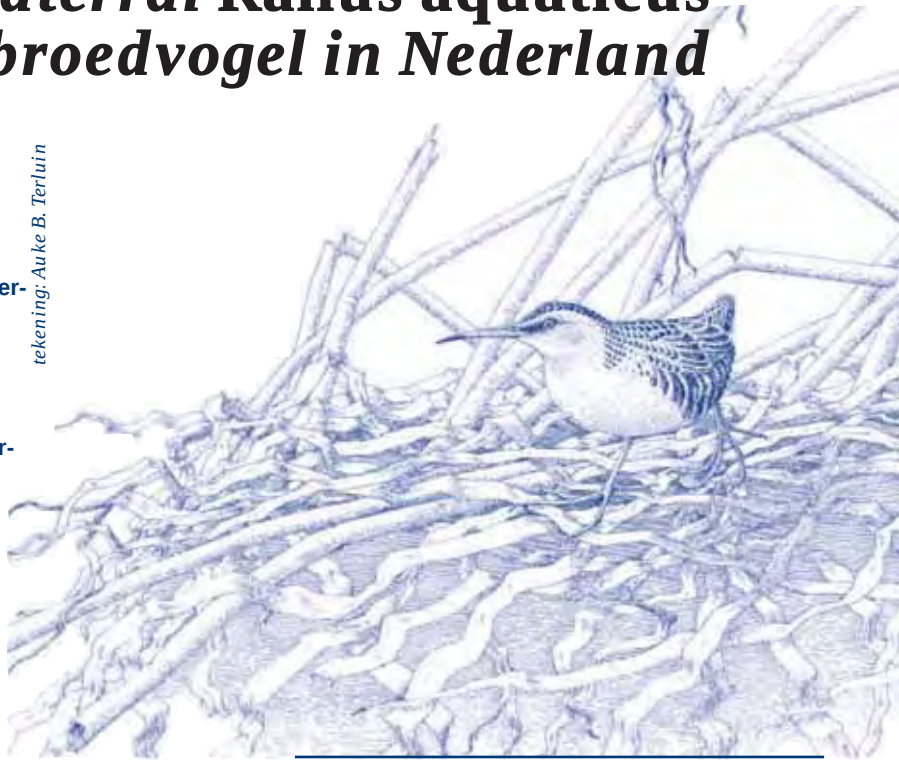
De Waterral Rallus aquaticus als broedvogel in Nederland

In Sovon-Nieuws 13 (3) 2000, bladzijde 6, las ik over de voorlopige vorderingen van de atlas-resultaten met betrekking tot het voorkomen van de Waterral. Bij territoriumkartering heb ik zo mijn bedenkingen, vooral als het gaat om moeilijk te inventariseren vogelsoorten die ook trekvogel zijn. Zo'n vogelsoort is de Waterral. Om daarvan het aantal broedparen per oppervlakte-eenheid vast te stellen, is geen lichte taak. Vooral niet, als ik het inventarisatieprotocol en de interpretatiecriteria in Van Dijk (1993, 1996) in beschouwing neem.

Reeds in 1976 schreef ik over de aanwezigheid van Waterrallen als broedvogel. Mijn conclusie was toen, dat het aantal broedgevallen lager uitkwam dan het aantal vastgestelde 'territoria'. Ook bij het latere veldwerk is dat jaar op jaar gebleken.

Ten dienste van de veldwerkers leek het mij zinvol om de gedragingen van de Waterral in de periode maart-juli te beschrijven. In het bijzonder de verschillende geluiden die dan geuit worden. Als men hiervan op de hoogte is, zal dat bijdragen aan een beter inventarisatieresultaat.

tekening: Auke B. Terluin

Gedragingen van de Waterral als broedvogel

De Waterral leeft voornamelijk tussen hoogopgaande planten, zodat wij hem moeilijk kunnen zien. Gelukkig bestaat zijn 'taal' uit een aantal verschillende en goed hoorbare geluiden. Zijn gedrag is territoriaal ontwikkeld, het gehele jaar door. Tijdens de voorjaars trek heeft hij sterk de neiging in de richting van kunstmatig voortgebracht geluid te gaan (rennend, fladderend of vliegend), vooral als de soortroep, het biggen-geluid, met een cassette-recorder ten gehore wordt gebracht. Wordt dit soort provocaties herhaald op vrij korte afstand (50-100 m) van de vorige provocatieplek, dan kunnen rallen meelopen (van den Berg 1974). Dubbeltellen in het voorjaar (maart-mei), is hierdoor geen zeldzaamheid.

Waterrallen zijn voornamelijk dagvogels (Glutz von Blotzheim 1973), omdat het oogjagers zijn. Zij trekken echter gedurende de nacht. In het voorjaar roepen en lokken vooral de niet-gepaarde mannetjes in de nacht aan de grond met de 'slag' (zie lijst met geluidstypen hieronder). Vandaar waarschijnlijk de aanduiding: "nachtelijke activiteitenpiek" in bovengenoemd Sovon-Nieuws (pagina 5). Hierdoor wordt de indruk gewekt,

dat Waterrallen nachtvogels zijn en dat is niet zo. Ook deze roepende rallen worden vermoedelijk meegeteld, terwijl de meeste van hen wegtrekken. Met dit geluidstype kan het aantal broedvogels worden overeld.

In een winter en voorjaar met veel regen kunnen tijdens de voorjaars trek in de maand maart, pleisterende rallen ook buiten specifieke broedhabitats voorkomen. Eveneens op tijdelijk plas- en dras staande bodems met opgaande plantengroei, zoals bosschages en bos. Tegen de tijd dat het stagnerende regenwater is weggezakt of verdampt, zijn die rallen al vertrokken.

De soortroep is kenmerkend voor een territorium, maar zegt niets over de status als broedvogel. De slag ook niet. Beide geluidstypen zijn géén aanwijzing voor een broedvogel.

Door het voortplantingsgedrag en de resultaten daarvan (nest met legsel en kuikens), zijn ook nog andere geluidstypen waar te nemen, die heel goed bruikbaar zijn voor de vaststelling van een broedterritorium. Deze geluidstypen zouden bij het inventariseren meer gebruikt dienen te worden. Rallen zijn vrij luideruchtig, maar als er eenmaal gebroed wordt zijn ze minder goed op afstand te horen, omdat er dan

Opmerkingen Arend van Dijk (coördinator BMP)

Het is nuttig dat de heer De Kroon er (nogmaals) op attent maakt dat Waterrallen lastig te tellen zijn en gemakkelijk overeld worden. Het zal duidelijk zijn dat geluidnabootsing beredeneerd moet gebeuren, waarbij men attent dient te zijn op meelopende vogels. Attentie is ook nodig bij tijdelijk geschikte vestigingsomstandigheden: goed controleren of de rallen aanwezig blijven! Verder is het voor sommigen wellicht een openbaring dat de 'soortroep', het meest gehoorde geluid van Waterrallen, geen territorium-indicerende betekenis heeft. Hier blijkt weer uit hoe nuttig het is om geluiden te rubriceren. Door per geval te noteren welke geluiden gehoord zijn, wordt het achteraf eenvoudiger om wijs te worden uit de waarnemingen. Dit is een goede raad die al eerder en voor andere soorten gegeven is (Zwarte Specht: zie Sovon-Nieuws 8, 1995, nummer 4) en in feite voor alle lastig te inventariseren soorten geldt: door zich kennis te verschaffen van de betekenis van geluiden (een Handbook of Handbuch doet wonderen) wordt de kwaliteit van het vogels tellen sterk verbeterd. Dit is in ons aller belang. We streven er tenslotte naar om de situatie in het veld zo goed mogelijk in getallen en kaarten te vangen. Als er manieren zijn om over telling (èn ondertelling) van soorten te voorkomen, is dat zeker de moeite van het proberen waard.

zachtere geluiden gemaakt worden. Daarbij dient men alert te zijn op de niet-broedende partner. Die kan een heel eind van het nest voorkomen (> 200 m) en zich vocaal uiten. Nesten kunnen minder dan 50 m van elkaar liggen, door verschil in aanvang van de broedperiode per koppel. Vandaar, dat het beter is om op basis van andere geluidstypen dan de soortroep (biggen-geluid) en de slag, te besluiten tot één of twee broedterritoria.

Bij een nestvondst dient men zekerheid te hebben over de bijbehorende vogelsoort. Verwarring met het nest van een Waterhoen is vrij groot. Is het een nest met eieren, dan zal vrijwel altijd van de kant van de Waterral akoestisch gereageerd worden.

Conditie nesthabitat

De Waterral is als broedvogel kritisch. Bij de keuze van de nestplaats kiest hij voornamelijk dichte, vrij hoge, overstaande plantengroei, die in ondiep water staat. In laagveengebieden nestelt hij in rietvegetaties waarin zeggensoorten (*Carex*-soorten) dominant zijn. Veelal in de nabijheid van bosschages (wilg en zwarte els). Ook in broekbos met dichte onderbegroeiing, dat overstroomd is (de Kroon 1999, 2000). Soms tussen bramen. Het kan zijn, dat hij nestelt tussen pitrus (*Juncus effusus*), dat in het water staat (?).

Lijst van voornaamste geluidstypen van de Waterral met betrekking tot:

1. Het territorium

(a) De *soortroep* (meest bekend), lijkt op een gillende big. Deze roep kan bestaan uit meerdere strofen. Het is te vergelijken met het kwaken van een eend en het betekent: "Ik ben hier!". Op afstand lijkt het wel eens alsof het hoge biggen-geluid tweestemmig klinkt, zodat de indruk bestaat, dat er twee rallen bij elkaar staan te roepen. Dat is niet zo. Niet onmogelijk is, dat een ral tegelijkertijd afzonderlijke geluidsfrequenties kan maken. Staat een koppel dichtbij te roepen, dan is dat goed te onderscheiden. Meer dan een contact-roep is de soortroep niet. Het is dus geen aanwijzing voor een broedvogel.

(b) De *slag*: "kuk-kuk-kuk-kuk", "kiep-kiep" of "tieck-tieck-tieck", klinkt metaalachtig, kort en abrupt, soms variabel van toonhoogte en in aantal. Rustig voorgedragen of versnellend tot vijf 'slagen' per seconde. Het is een akoestisch aftasten van de omgeving naar het eventueel voorkomen van een soortgenoot. Van mei tot en met juli is het een mannetje, dat tracht een wijfje in de stemming te brengen. Hierbij is nog

Literatuur

- van den Bergh L.M.J. 1974. Nachtvogelonderzoek. Het Vogeljaar 22: 791-796.
- Bijlsma R. 1980. Inventarisatieproblemen bij Waterrallen, Porseleinhoen, en Kwartelkoning langs de Rijn tussen Rhenen en Heteren. Veldornitologisch Tijdschrift 3: 39-59.
- van Dijk A.J. 1993. Handleiding Sovon broedvogel onderzoek. Sovon, Beek-Ubbergen.
- van Dijk A.J. 1996. Broedvogels inventariseren in proefvlakken (Handleiding Broedvogel Monitoring Project). Sovon, Beek-Ubbergen.
- Feindt P. Vier europäischen Rallenarten. Hildesheim. M 45, OV 1 A en 1 B.
- Glutz von Blotzheim U. N., Bauer K.M. & Bezel E. 1973. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. (5:390). Frankfurt am Main.
- de Kroon G.H.J. 1976. De aanwezigheid van Waterrallen als broedvogel. Het Vogeljaar 24: 187-192.
- de Kroon G.H.J. 1982. De Waterral. Kosmos monografie (23-28). Amsterdam.
- de Kroon G.H.J. 1983. Over het voorkomen van de Waterral op het Waddeneiland Vlieland. Het Vogeljaar 31: 265.
- de Kroon G.H.J. 1984. Habitatkeuze van de Waterral op het Waddeneiland Vlieland. Het Vogeljaar 32: 10-19.
- de Kroon G.H.J. 1999. Hoe diep is het oppervlaktewater in de broedhabitat van de Waterral? Het Vogeljaar 47: 168-172.
- de Kroon G.H.J. 2000. Over nesthabitat en nest van Waterral in actief laagveen. Het Vogeljaar 48: 145-151.
- Sovon. 1987. Atlas van de Nederlandse vogels. Arnhem.
- Vergeer J.W. 2000. Atlasproject: Geen stilte na de storm. Sovon-Nieuws 13 (3): 6.

geen sprake van een broedvogel.

(c) De *triller*: "tjuie-ierrrr" of "tjierr", ± 1 seconde lang. Een vibrerend geluid, dat kan volgen op de slagen. Soms wordt de triller alleen geuit. Ook meerdere keren achtereen. De betekenis hiervan is, dat een wijfje door het betreffende mannetje is gehoord of gezien. Het is een koketteren, het hof maken. Het gaat hier om een mogelijk broedpaar.

(d) Het *knor- of bromgeluid*. De soortroep kan overgaan in een heftig grommen, expressief en krachtig. Het demonstreert territoriaal gedrag naar een rivaal. In de periode april-juli kan het van een mogelijke broedvogel zijn. Meer niet.

2. De status als broedvogel

(a) De *angstroep*. Het is dan net of de slag overslaat in een langgerekt "kie-ie-ie-ieh", tot enkele keren toe, waardoor het gaat lijken op de soortroep. Een ernstige verstoring vindt op dat moment plaats, vlakbij het legsel of de kuikens. Met zekerheid broedvogel.

(b) De *alarm- of waarschuwings-roep*: "pfhieth!", "pfhieh-ieht!", is een kort, explosief schel, doordringend geluid, met veel volume. Het wordt zeer opzichtig en opvallend geuit om de aandacht naar zich toe te trekken, zodat de ver-

stoorder zich vervolgens fixeert op de opgewonden en zich ondertussen verplaatsende ral en niet op het legsel of de kuikens. Met zekerheid broedvogel.

(c) Het *trommelen* is een zacht voortdurend gemurmel, dat commotie uitdrukt om het nest, legsel of de nestkuikens. Met zekerheid broedvogel.

Deze drie geluidstypen kunnen vergezeld gaan van (flarden) eerder genoemde geluiden (1a-1d).

3. Bedelen van de kuikens

Dit is een heel hoog, zacht gepiep (te verwarren met kuikens van de Meerkoet). Het nadeel is, dat deze geluiden vrij ver van het nesthabitat (of broedterritorium) gehoord kunnen worden. In ieder geval een broedgeval (broedterritorium) in de omgeving van de waarneming.

De grammofoonplaat (45-toeren) van Paul Feindt geeft genoemde geluidstypen heel goed weer.

Samenvatting

De soort-roep (biggen-geluid) en de slag zijn geen aanwijzing voor broedvogel! Het knorren, grommen, brommen, (ook geluiden die lijken op opboeren, op een wind laten met een lage intonatie) duiden op territoriaal gedrag van een mogelijke broedvogel.

De angstroep, de alarmroep, het trommelen en het piepen van kuikens, zijn de aanwijzingen voor: met zekerheid broedvogel.

Voor vaststelling van een broedgeval is één van de geluidstypen 2a-2c en 3 beslist gewenst.

Noteer tijdens het inventariseren de geluiden die men waarneemt, en waar. Gedetailleerde aantekeningen zijn belangrijk bij de interpretatie van de waarnemingen.

Denk erom, dat rallen mee kunnen lopen. Vooral bij herhaaldelijk provoceren met een kunstmatig geluid op vrij korte afstand van elkaar. De kans op overvallen is dan groot.

De niet-broedende partner kan zich meer dan 200 m van het nest laten horen.

G.H.J. de Kroon

